

A megelőzőkben rámutattam az utasítások egynémely hiányaira és kiemeltem mindazt, ami az utasításokban becses és maradandó. Meg vagyok róla győződve, hogy az a tanrendszer, melyet a módosított tanterv és a hozzá csatlakozó utasítások megállapítanak, nem lesz hosszú életű; mert egyrészt tapasztalatok nyomán a berendezésnek hiányai mindinkább kiélesednek, másrészt nagy baj volna, ha a tanügyi reformatoroknak a jövőben nem akadna dolguk. Anélkül, hogy jövőre adnám fejemet, csupán jelezni akarom, hogy úgy mint a múltban, a jövőben is a tanügyi vezérelvek, jelszavak egymást fogják kergetni és az egységes középiskola jelszavát legyűrte az egységes jogosítású középiskola, azt ismét le fogja gyűrni az egységes középiskola s így tovább. Ebben a hullámvásban csupán egy dolognak kell érintetlenül maradnia: a magyar tanárság szakavatottságának, pædagogiai belátásának, gondos körültekintésének és tapintatosságának. Alapos reményem van arra, hogy az be is fog következni.

BOZÓKY ENDRE.

NÉHÁNY BERLINI KÖZÉPISKOLA ÁLLAPOTA.*

Az igen tisztelt Pædagogiai Társaság kegyes engedelmével bátorodom néhány berlini középiskolára vonatkozó megfigyeléseimet előadni. Megfigyeléseimet 1902-ben tettem egy szűnidei berlini tartózkodásom alkalmával, amikor az itt szóba jövő iskolákat bejártam és azok állapotáról tájékozást szereztem. Célszerűnek tartottam ezen megfigyeléseknek a nálunk szokásos igazgatói évi záró jelentés alakját adni és a megfelelő adatokat az egyes pontok alatt összefoglaló csoportokban, illetőleg számokban feltüntetni. Elméleti fejtegetések mellőzésével csupán tényleges állapotok följegyzésére szorítkozom és azért előre is bocsánatot kérek, hogy semmi újat, vagy olyasmit nem említék, mi a német középiskolai ügy ismerője előtt ismeretlen lehetne.

* A M. Pæd. Társ. f. évi májusi ülésén tartott előadás.

Tanulói létszám-adatok néhány berlini középiskoláról 1902-ben.

	Tanulók száma	Hány osztály	Vorschule													Oberl. u. Direct.			Wiss. HL.	Techn. Lehrer.	Cand.	h. óra	ig. h. ó	Össz.					
			O.I.	U.I.	O.II.O	O.II.M	U.II.O	U.II.M	O.III.O	O.III.M	U.III.O	U.III.M	IV.O	IV.M	V.O	V.M	VIO	VIM							1	2	3		
			Vors.			Vors.			Vors.			Vors.			Vors.			Vors.											
1. Gr. Kloster	463	16	33	28	24	13	36	22	34	24	32	22	32	32	39	25	35	32	—	—	—	19	3	3+6	1	19—24	12	32	
2. Kölnisches Gymns.	363	15	15	18		27	22	17	21	18	24	19	30	30	35	22	43	22	50	53	50	20	3	3	—	19—22	9	26	
3. Friedrich-Werder	470	15	21	25	31		30	31	30	33	27	45	34	43	35	27	28	30	45	38	20	19	3	5		20—23	9	27	
4. Joachimsthal	477	15	19	27	23	21	36	35	32	32	34	35		50		39		48	—	—	—	17	4	3	2+2	16—18	10	26—28	
5. K. Augusta G.	437	15	27	25	30	42	31	26	31	26	23		32	32	48	40	41	40	31/33	57	56	16	1	3	1	20—23		21	
6. Leibnitz G.	353	15	19	18	25	23	10		35	16	25	20	25	25	29	20	38	25	55	53	59	19	2	3	—	20—23	10	24	
7. Askaniisches G.	580	18	21.22	14.24	26	28	26	29	38	39	40	37	33	35	47	41	43	37	56	57	60	20	6	4	—	20—23	12	30	
8. Luise G.	677	18	17.17	31.24	31	28	37	35	43	28	54	36	55	44	51	39	55	52	49.52	55	53	53.52	24	1	3	3	17—24	10	31
9. Collège Royal français	264	15	20	16	24		14	20	19	21	16	10	20	20	17	18		29	31	18	18	18	—	3	2	19—24	11	23	
10. Friedrich G.	519	15	25	29	31		31	22	35	26	47	36	43	32	40	39	43	40	59	48	47	19	2	6	2	19—24	—	29	
11. K. Wilhelm G.	588	18	22.22	27.27	28	29	31	38	38	23	43	36	41	29	45	27	44	38	40.32	22.16	25	23	1	3	2	21—22	8	29	
12. Pr. Heinrich G.	557	18	17.12	25.13	22	22	28	31	30	31	35	37	38	42	44	41	46	43	59	60	55	22	2	3	1	21—23	8	28	
13. Lat. Schule in Halle	683	19	16.27	25.25	24	31	30	36	37	34	51	44	39.38	41	56	39	45	45	—	—	—	23	2	1	4	19—22	9	30	
	6431	212																				259	30	43+6	19				
14. Dorotheenstädt. Realgymns.	613	16	22	23	22	18	44	36	41	38	44	43	48	44	44	44	49	41	41	29	44	21	4	7	1	19—22		33	
15. Friedrichs RG.	476	16	18	16	18	14	35	28	36	31	38	33	40	32	34	28	41	34	28	24	12	20	2	6		20—22	12	28	
16. Kaiser Wilh. RG.	537	15	12	21	17		26	36	38	25	41	41	44	45	54	39	50	51	—	—	—	18	—	6	2	18—22	10	26	
17. K.Friedrich-Schule, Charl.	349	11							14	10	26	28	36	35	44	48	36.35	37	46.44	47.45	39.43	14		Vorschule		20—23	10	14	
18. Hohenzollernschule Schöneberg	526	14		12	15	28	27	35	39	40	44	50	48	44	44	49	51	52.52	51.51	48.48	18	2	3			20—22	—	23	
	8932	284																				91	8	22	3				
																						350	38	65	22				

A 17. sz. intézet gimn. és reáliskola közös alappal (VI—IV), azután reáliskola (U.III—U.II) és gimn. (U.III—O.I).

A 18. sz. intézet gimn. és főreáliskola közös alappal (VI—IV); mindkettő akkor fejlődésben.

	Vallás				Illetőség			össze- sen
	ev.	rk.	izr.	diss.	helyi	vidéki	kül- földi	
Gr. Kloster ...	360	23	79	1	380	80	3	463
Kölln. G. ...	204	6	152	1	313	49	1	363
Friedrich-Werder	273	26	160	1	364	90	6	470
Joachimsthal ...	428	14	35	—	69	405	3	477
K. Augusta G. ...	371	23	41	2	386	48	3	437
Leibnitz ...	275	33	45	—	310	42	1	353
Askanisches ...	423	26	108	—	538	14	5	580
Luisen G. ...	565	24	88	—	625	52	—	677
Collège Royal ...	132	8	122	2	188	60	16	264
Friedrichs G. ...	282	32	204	1	459	60	—	519
K. Wilhelm G. ...	274	10	303	1	553	12	23	588
Pr. Heinrich G.	465	54	38	—	543	10	4	557
Lat. Sch. Halle...	665	14	4	—	—	—	—	683
								6431
Doroth. RG. ...	479	28	102	4	526	84	3	13
Friedrichs RG. ...	424	17	34	1	401	74	1	476
K. Wilhelm RG.	478	16	43	—	460	65	12	537
Fried. Schule G.OR.	231	12	102	4	255	89	5	349
Hohenzollern...	466	32	26	2	362	140	24	526
	6795	408	1686	20	6419	865	109	8932

I. Az intézetek állapota.

1—2. A tanári személyzet. Az egyes intézetek tanárainak számát mutatja a csatolt táblázat, összefüggésben az osztályok és a tanulók számára vonatkozó statisztikai adatokkal.

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy a berlini középiskolákban zsúfoltság nincsen. E tekintetben már 1859-ben történt az az intézkedés, hogy a tanulók maximumát pedagógiai és didaktikai okokból az alsóbb osztályokban 50, a középsőkben 40, és a felsőbb osztályokban 30-cal állapították meg. Minthogy különösen a vidéken ezen maximumokat nem ritkán túllépték, újabb szigorú figyelmeztetések történtek (1867-ben, 1897-ben) azzal, hogy ha elegendő hely van kivételesen a középső osztályokban is 50, a felsőbbekben pedig 40 tanuló meg-

engedhető. Rendszerint azonban a fenti maximum számok túllépése határozottan elkerülendő, mire figyelni kell az ú. n. előkészítő iskolák (Vorschule) osztályaiban is, melyek (legalább Berlinben) csaknem minden középiskola mellett fennállanak. A maximum itt is 50 legyen, de semmi esetre se 60-nál több. Az előképző osztályok költségét csak a tandíjból fedezik. (Felmentés nincs.) A táblázatból kitűnőleg ilyen túllépések ritkán fordulnak elő. Az osztályok többnyire párhuzamosak oly módon, hogy az egyik husvétkor, a másik pedig Mihálykor kezd az évi tanfolyamot*, ami lehetővé teszi, hogy oly tanulók, kik akár betegség, akár elégtelen előmenetel miatt a felsőbb osztályba fel nem léphettek, a másik coetusba kerülnek és így egy fél év múlva léphetnek fel, míg másképp egy egész évet vesztek volna. Ahol ilyen coetus berendezés van, az a VI. (U. II.) osztályig bezárólag okvetlenül fentartandó.

Ilyen intézetnek, például mint a Graues Klosternek 463 tanulóval, volna nálunk 9, illetve 8 osztálya, ott van 16; a Luiseu G. 677 tanulója is elhelyeztetnék nálunk 9, illetőleg 10 osztályban; ott van 18; a hallei gymnasium 683 tanulója nálunk 10 osztályban volna elhelyezhető, ott van 19 osztály.

A tanárok óraszámát illetőleg megjegyzendő, hogy köteles óraszám 24 óra, melyek közt rendszerint 6 torna óra lehet. Tizenkét évi szolgálat után 22 heti óra, 24 szolgálati év után csak 20 heti óra adandó. Eltérés az óramaximumtól helyén való oly esetekben, mint például népes osztály, megterhelés különböző dolgozatjavításokkal, ezen munka nagyobbodása a tanulók nagyobb száma folytán, külön szolgálattételek az intézet érdekében, például vallástanítóknál stb. A tantárgyak csoportosítása egy-egy tanár kezében változatos; ilyen csoportok például a VI-ban: német, latin; hittan, német, latin; német, latin, torna; vallás, latin, földrajz; német, földrajz. Az V-ben német, latin mellett latin, földrajz; így továbbá német, görög stb. A VI-ban, V-ben, IV-ben azon esetek száma, hogy a német és latin egy kézben van, körülbelül egyenlő azok számával, hogy külön kézben vannak.

Az intézeti év rendszeren husvétől husvétig tart; Mihaeliskor is vesznek fel. Az iskolai szünidők rendje 1902-ben a következő volt:

husvéti szünet	március	22.	—	április	8.
pünkösd	• május	16.	—	május	22.
nyári	• július	4.	—	augusztus	12.
ősz (Michaelis)	szept.	27.	—	október	7.
karácsonyi szünet	dec.	20.	—	január	6.

* A táblázatban O (Oster) és M (Michaelis) betűkkel jelölve.

A tanulókat írásban jelentik be, (mire formulák vannak), de kívánatos a tanulók személyes bemutatása. A bejelentés husvéttra nem történhetik november 1-je előtt és Michaelisre nem lehet május 1-je előtt bejelenteni. A felvétel napját és óráját levélben közlik a szülőkkel. A felvételre elhozandó a bejelentési lap, a születési okmány, kereszttyén tanulóktól azonkívül a keresztlevél, az oltási, (12 éven túi) az újra oltási igazolvány. A bejelentett tanulók, a mennyiben nem jönnek egy másik középiskolából, felvételi vizsgálatot tesznek.

3. **Az intézeti szolgák.** Az intézeteknél csak egy szolga van alkalmazva, ki a tisztaságról gondoskodik, rendszeren tisztogató asszonyok segítségével. A tantermek, rajztermek tisztogatása hetenkint legalább kétszer történik, a folyosók, lépcsők és tornatermeké naponkint, évenként négy főtisztogatás. Az intézetek 1—2-nek kivételével központi fűtéssel ellátva lévén, a fűtés idejére gépészfűtő alkalmaztatik. Megjegyzést érdemel a szolgák intelligentiája és tájékozottsága.

4. **Az épületek.** Az épületek közül megkülömböztetendők a régibb épületek és az újabbak, illetőleg legújabbak. Közös tulajdonságuk a megfelelő udvar (többnyire fákkal) és az aula. Ezeket méltán tekintik főkéllékeknek. Akadnak ideális elhelyezésűek, például a Joachimsthali (egyszersmind internatus), a Prinz Heinrich-féle, a Kg. Wilhelm-féle, a Hohenzollern s még néhányan. Az épületek túlnyomólag vakolatlanok (Rohbau), a régibb házak berendezése kevésbé célszerű, akadnak dupla traktus épületek, közös és bizony nem barátságos folyosóra kétoldalt nyíló osztályokkal, keskenynek mondható lépcsőkkel. Az új iskolai épületek igazán emlékszerűek, díszes középületek, melyek nem cifraságukkal, de alakzatukkal és építészeti tagozottságukkal magukra vonják a figyelmet.

Ilyen például a Prinz Heinrich Gymn. és Hohenzollernschule (mindkettő Schöneberg), a Kaiser Friedrich-Schule (Savigny-Platz) annyiban kedvezőtlenül elhelyezve, hogy udvarát a Stadtbahn töltése határolja, melyen a vonatok sűrűn közlekednek. Az aulák mindenütt díszesek és tágasak, az új épületekben imponáló ünnepélyes jellegűek. Mindenütt ott vannak a padosorok a tanulók, illetőleg a közönség részére, emelt nagy pódium az ének számára, zongora, sőt egy-két intézetben a mellett még orgona: nagy csillárok, olajfestésű képek (előbbi igazgatók, intézeti jótéevők, császárok képei, mellszobrai, emléktáblák a csatatéren elesett tanárok vagy egykori tanulókról stb.) Szóval oly hagyományos nimbussal felruházott helyiségek ezek, melyek az ünnepélyek, emléknapi, heti imák alkalmával gyülekező tanulók kedélyére mély és állandó kihatású benyomással vannak és lelki életüket gazdagítják. Az aulák méreteit rendszerint a tanulók számának megfelelőleg állapítják meg, hogy egy-egy tanulóra 0.59—0.6 m² jusson.

(Hohenzollern-schule Aulája 411 m.²) A Kaiserin Augusta gymn. aulája 303 m.². Az osztályok nekünk általában kicsinyeknek látszanak, de ott megfelelnek a tanulók kisebb létszámának. A hosszúság maximuma rendelet szerint 9·5 m. (a táblára látás maximuma 8·2 m. lévén) és feloszlik: 1·3 a pódium, a padosorok és mögöttük 0·5 m., a szélesség 5·7—7 m. a magasság 4·1—4·4 m. A rendelet szerint egy-egy tanulóra számítandó az alsó osztályokban 0·9—1 m², a középsőkben 1—1·1 m² és a felsőbbekben 1·1—1·2 m². (A méretek nagyjában meg egyeznek a mieinkkel a 6125/92. sz. rend. szerint.) A rajztermek számára kívánják a fenti méretek dupláját, de lehet találni meglehetősen szűk rajztermeket is; külön rajzszertárak alig fordulnak elő, a szükséges taneszközök magában a rajzteremben vannak szekrényekben és falideszkákon; szűkösek a többi szertárak is; szertár és előadóterem, gyakran physikára és természetrajzra közösek.

Külön földrajz-történeti szertárak, régiségtárak, klassz. phil. s művészeti szertárak egyáltalában nem fordulnak elő. Például felsorolom a K. Augusta gymnasium (1899-ben épült) helyiségeit, melyek a következők: 6 elemi vagy előképző osztály 50 tanuló számára, 6 alsó oszt. 50 tanuló, 6 középosztály 40, és 6 felső 30 tanuló, 1 tartalékosztály, egyuttal énekosztály, 1 aula, 1 rajzterem, 1 physikai előadó, 1 phys. szertár, 1 szoba vegyi szereknek, 1 szoba természetrajzi tanítás számára, 1 tanári könyvtár, 1 olvasószoba tanároknak, 1 ifj. könyvtár, 1 szoba térképeknek, 1 tanácskozó, 1 igazgatói iroda, 1 irattár egyszersmind előszoba, 1 pénztári szoba.

Az éneket részint az osztályokban (osztálytanítás) részint külön, esetleg emelkedő pódiummal berendezett helyiségben tanítják, zongora mindenütt van. A tornacsarnokok méretei valamivel nagyobbak a nálunk elrendelteknél, rendszeren 22×11 m. vagy nagyobbak, 23×17. Külön öltöző helyiségek vagy mosdó helyiségek gyakran hiányoznak vagy nagyon primitívek, a padlózat mindenütt deszka. A tornacsarnokok valamint az igazgatói lakások is (ahol vannak) rendszeren egészen elkülönítve vannak a főépülettől. Feltűnt, hogy az igazgatóknak mennyi szobájuk van: 6—10-ig és még több, a külön épület földszintjén és emeletén.

A 00 helyiségek is csaknem kivétel nélkül a főépületen kívül vannak elhelyezve az udvaron, vízvezeték mellett; erre véleményem szerint semmi szükség nincs, sőt sok kellemetlenséggel járhat (távolság, eső). De alkalmasint apasztja a nálunk szokásos gyakori closetfutkosást.

Butorzat. Az iskolapadok majdnem kivétel nélkül a padlózathoz erősített régibb fapadok 2—5 tanuló számára és a distanciára nézve nagy eltéréseket mutatnak fel; sok helyen igen nagy plus dist. másutt

nagy minus dist. A Friedrichs-Gymnasiumban vannak a padlózathoz erősített 3—5 ülésű vaspadok, mozgatható ülésekkel és asztalappokkal, amint azt egy 1888. évi rendelet vaspadok beszerzésének esetére követeli.

A tantermeket mindenütt olajjal pormentesítik vagy itt-ott lakozzák; egy-két intézetben mindenütt, a folyosókon és lépcsőn is linoleum burkolat van. A ruhákat többnyire beviszik az osztályokba és fogasokon helyezik el, a fogasok magasságáig mindenütt vagy fapanellek vannak vagy pedig olajfestékes mázolás, ha nincs is ruhafogas; hasonlóképen a folyosókon is (egy intézetben stucco panelek.) A joachimsthal-i intézetben (internatus is) télen-nyáron használható uszoda van.

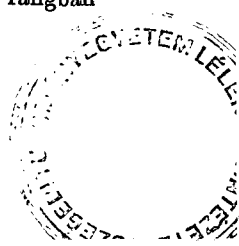
A szertárak berendezése és felszerelése nem mutat valami feltűnőbbet, a physikai szertárba azonban rendszeren be van vezetve a villamos áram; teljesen villamos világitást csak egy intézetben találtam (t. i. az itten felsoroltak közt, lehet, hogy máshol is van.) A könyvtárakban a könyvek majdnem mindenütt nem szekrényekben vannak, hanem polcokon, több intézetben nagyobb, régi könyvtár van, nagyszerű a joachimsthal-i intézet könyvtára. Szemléltető képeket csak csekély számban találhatni a tantermekben, de rendszeren az előbbi vagy jelenlegi császár képe vagy a császártól ajándékozott képek. Gyakran találni Németország tengeri hatalmát feltűntető grafo-statiszt. táblákat.

Egyáltalában ami az épületeket, berendezést és felszereléseket illeti, a mi fővárosi intézeteink a berliniekkel bátran versenyezhetnek s azokat egyben-másban felül is múlják. (Persze vannak ott komolyabb, ünnepélyesebb stíli épületek is, de ez az építészekről függ és a rendelkezésre álló pénztől.) Például a Hohenzollern-schule épületének és osztályfelszerelésének költsége 780,000 M., a terület 132.23×55.55 m., ca. 9300 m². A beépített tér négyzet méterje 350.00 m. A telek 315000 m. Az iskola-udvar 3000 m² s ehhez jár a tornatér 1300 m² és egy kísérleti kert 930 m². A tornacsarnok 25×12.5 , az aula 24.18×17 M. és 12.25 m. magas.

De ismételve fel kell hoznom, hogy minden intézet mellett megfelelő tágas, barátságos udvarról gondoskodnak, mit nálunk gyakran elmulasztanak, vagy nem kellő módon oldanak meg, mint például az I. ker. gymnasiumban.

A költségek. A legtöbb intézet városi intézet; a költségek összegéről szóló adatokat nem szerezhettem be.

Az igazgatók fizetése 6000 M. 3—6—9 szolgálati év után 400—400 M. szolgálati korpótlékkal, tehát 7200 M. és lakás (vagy annak fejében 1500 M.) és ehhez való járulék. Az igazgatók rangban egyenlők az egyetemi tanárokkal.

A véglegesen alkalmazott Wissenschaft. Lehrer az Oberlehrer címet viseli (V. rangosztály); a próbaév elvégzésétől számítandó 12 évi szolgálati idő után kapják a professor címet. (IV. osztály, tanácsosok ad personam.) Fizetésük Berlinben 2700 M., továbbá 3 szolgálati év után 500 M., 6 év után 400 M., 9, 12, 15, 18 és 21 szolgálati év után 300—300 M., azonkívül 9 szolgálati év után állandó pótlék címén 300 M., mely 12 és 15 szolgálati év után 300—300 M.-val növekedik, végfizetés 6000 M., tehát azon összeg, melylyel az igazgatói fizetés kezdődik.

A rajztanítók fizetése kezdődik 1800 M.-val, emelkedik 27 szolgálati év alatt 3800 M.-ig.

Egyéb véglegesen alkalmazott technikai tanítók (technische Lehrer) 1800 M.-tól 3600-ig.

A tudományos segédtanítók (wissenschaftliche Hilfslehrer) remunerációja kezdődik 1800 M.-val s emelkedik 2 év után 2100 és egy további év után 2400-ig.

Ezek a fizetési tételek érvényesek a községi iskolákra is, a községek a fizetést másképp is oszthatják be, például nem szolgálati kor-pótlékok rendszere szerint. Szabadságukban van esetleg magasabb fizetési tételeket is alkalmazni, akár részesülnek állami segélyben, akár nem.

A fizetéseket egy negyedévre előre veszik fel.

A nyugdíj 10 szolgálati év után $\frac{15}{60}$. része a fizetésnek és minden szolgálati évvel $\frac{1}{60}$ -al növekszik; $\frac{45}{60}$ -nál magasabbra emelkedés nincsen. Bevégzett 65-ik életéve előtt csak az mehet nyugdíjba, ki szellemi vagy testi fogyatkozás miatt további szolgálatra alkalmatlan.

A tandíj (Berlinben) 130 M.; az előképző (elemi) osztályokban 110 M. (Más díjakat nem fizetnek.)

Ebből az új tanulók a felvételkor 3 M. fizetnek be.

Segélyezési ügy. Az említett intézetek legtöbbször különböző alapítványok vannak, melyekből a tanulók jutalomdíjakat vagy ösztöndíjakat kapnak; vannak özvegy- és árvaalapítványok is, a francia gymnasiumban van ilyeneken kívül egy tanári utazási alap (17047 M. 1902. évi adományokból befolyt 880 M.). Ugyanott van egy volt tanuló 1841-ik évi végrendeletéből származó 60.000 M. alap, melynek kamataiból a közoktatásügyi minister a tanároknak külön pótlékokat ad.

II. Az intézetek működése.

Fegyelem és oktatás. Amit e tekintetben ez alkalomból, valamint előbb tett megfigyelések alapján mondhatok, összefoglalható abban, hogy a) a tanulók úgy az osztályokban valamint az óráközök-

ben valami határozott fegyelmezettséget mutatnak, minden szabadabb mozgás mellett. Bizonyos műveltség észlelhető. A felügyelet a tanárok részéről nagyon lelkiismeretes és pontos. b) Az oktatás (alsóbb osztályokról szövegek) nagy elevenséggel és precisióval történik, mintegy sietve; magyarázat, kérdés, felelet csak úgy kergetik egymást, mint a katonai gyakorlótéren a parancs és a megfelelő mozdulat; folytonos készenlét mindkét részről, egyáltalában olyan tempo, melytől tanulóink, de részben talán tanáraink is megijednének. A tanítás eredményét, minthogy közzétett classificatio nincsen, osztályok és tantárgyak szerint meg nem határozhatom; az elhelyezettek (föllépők) százaléka úgy általában 80, 85, 87 stb. %.

Az érettségi jelöltek száma az említett intézeteknél 2—20 közt ingadozott. A jelöltek közt akárhány van, ki a primában 2 $\frac{1}{2}$ évet tölt, az eredményeket tekintve vannak esetek, hogy például 13 közül 12 érett, de olyan is, hogy 7 közül csak 4.

Az írásbeli csempésznek ott is. Berlini tartózkodásom alatt olvastam a lapokban, hogy az érettségi tételek előleges megtudása végett 2 tanuló éjjel behatolt a főigazgatósági irodába. Egy reálgymnasiumban (14. sz.) a március havában tartott érettségi vizsgálaton 19 közül 7 kapott érettségi bizonyítványt, a többieket csempészet miatt félévre visszavetették, egyet kizártak. És csodálatos, ugyanott ugyanez ismétlődik szeptemberben is. Ismét 19-en vannak, 7-en kapnak érettségi bizonyítványt, 4 visszalépett az írásbeli után, és nyolcat csempészet miatt kizártak. Így jelenti ezt az 1902—3. évi Jahres-Bericht.

Rendkívüli tárgyak a rajz U II-től, I. és II. O-ban az angol és héber nyelv; U III., O III. és U II-ban a görög nyelv helyett választható az angol (3 óra) és azzal 2 óra francia és 1 óra számtan, U II-ban 1 óra francia és 2 óra számtan a természetrajz mellett. Nehány intézetben van még szabadon választható physika és chemia O III től. Előfordul az olasz nyelv is. A tanulók írására nagy gondot fordítanak, az 1902. évi rendelet értelmében minden bizonyítványban és az érettségi bizonyítványban is a tanuló kezeiréséről ítélet mondanó, és határozottan meg kell róni a tanulót, ha nevét nem írja ki rendesen. — Az ének köteles rendes tárgy 2 órával VI. és V-ben, az alkalmas tanulók IV-től fölfelé kötelesek a karénekre; nagy gondal tanítják, osztálytanításban megtanulják a zene elemeit, a tábláról leéneklük a kottákat egyenkint, kettesével, együttesen oly fegyelemmel, akár a latin nyelvi órán. (Hallottam a «Gotterhaltet», melynek szövege ott «Deutschland, Deutschland über alles».) A teljes ének már igen művésziesen énekel, nagy gyakorlottsággal. Ilyen tanítás mellett érthető a németek általános műveltsége zene dolgában. Fel-

jegyzem az ének műveléséről híres Graues Kloster énektanításának beosztását: U VI. 3 óra. O VI. 3 óra; U V és O V-ban szétosztva szoprán 2 óra, és alt 2 óra; a jobb énekesek innét mindjárt az első énekosztályba jönnek, a többiek a második énekosztályba, melyben egyrészt a szopránt és altot, másrészt a tenort és basszust 2—2 órában tanítják. A kellően kiképezett tanulók U IV-től O I-ig képezik az első énekosztályt a teljes énekkar számára; énekelnek hetenkint kétszer és 2 más órában felváltva gyakorolnak egyenkint a szopránok és altok (16 óra ének!) Néhány intézetben találtam szervezett zenekört is.

A rendes tornatanítás osztályonként vagy csoportokként heti 3 órában történik; előtornászok külön órákat kapnak; előfordulnak tornakörök, melyekben I. és II. oszt. tanulók a tornatanító jelenlétében önválasztotta előtornász és tornavezető alatt gyakorolnak és vívnak. A felmentés a torna alól csak orvosi bizonyítvány alapján történik, amire az igazgatónál formularek kaphatók. A felmentés felémliendő az egy évi önkéntességre képesítő bizonyítványban.

Iskolai orvosok nincsenek a középiskolákban, külön egészségtant nem tanulnak. A tornafelmentések száma körülbelül 6—20% az összes tanulónak.

Külön berendezett játszótérek nagyobb játékokra, mikre az udvarok nem elegendők, Berlinben nem akadnak. Játék, úgynevezett játékdélután van nyáron át április végétől szeptemberig hetenkint egyszer s akkor a fiuk mindig több felügyelő tanárral kivonulnak valami katonai gyakorlóterre. A részvétel a játékban nem kötelező. Néhány intézetben foglalkoznak evezéssel is és vannak versenyek is az intézetek közt. Ez tetszik a német császárnak, mint az kiténik az 1888. évi legfelsőbb meghagyásból, melyben a következőket rendeli: A tanulók a felnőttek evezőegyesületeitől távortartandók; a felügyeletet egy szakértő tanító és egy orvos gyakorolja; a versenyek a nyilvánosság kizárásával csak külön meghívottak előtt történhetnek; tulajdonképeni sportesolnakok használata nincs megengedve, a versenypálya 1200 m.; csak a prima és felső secunda tanulói vehetnek részt. Végül egy gyakorlóhely és felszerelt csolnakház beszerzésére 35 ezer márkát bocsát az összes berlini tanulói evezőegyesületek rendelkezésére és az évenkénti versenyre 2 koszorút tűz ki jutalomdíjúl; ezek megmaradnak a győztes intézetnek.

Általános ügyek.

Az intézetek revisiója 4 évenként történik és megfelelőleg a jelentések. A tanulók különféle fegyelmi viszonyaival foglalkozó ren-

deletek közt van néhány olyan is, mely a tanulók öngyilkossági eseteivel foglalkozik.

A nyilvános évi vizsgálatok 1893 óta mindenütt megszűntek, ezen intézmény csak ott maradt meg, hol — mint némely nem állami intézetben — azt óhajtották.

A közönség érdeklődése az iskolák iránt leginkább adományokban és a nyilvános iskolai ünnepélyek (hangversenyek, zene estélyek, esetleg intézeti jubileumok s effélék) látogatásában mutatkozik. Iskolai házi ünnepélyek, a császár, császárné, valamint trónörökös születésnapjai (ekkor kitűzik a zászlót), továbbá I. Vilmos és Frigyes császárok születésének és halálának napjai. Ezek tehát a dynastikus hűség ápolására szolgálnak. A rendelet azt mondja, hogy az iskola ezeket a napokat nem ünnepi szünettel fogja megülni, hanem szokott munkáját folytatva, a kezdő vagy utolsó órát fogja a megemlékezésnek szentelni!

A Sedan napot azonban szünettel és kirándulásokkal vagy torna-ünnepélylyel ünneplik meg. A reformatio emléknapján minden intézetben a legjobb tanuló a városi tanácstól emlékérmét kap. A minister rendszeren küld jutalomkönyveket, de érdekes látni a császári ház érdeklődését az intézetek iránt. Így például a bold. Augusta császárné az 1876 óta nevét viselő intézetet 1878—1890-ig, haláláig, minden évben meglátogatta. Nagy érdeklődéssel hallgatta a tanulók feleleteit, anya módjára beszélgetett velük, az egyetemre eltávozók mindegyikéhez barátságos szava volt, buzdítólag beszélt a tanári testülettel és végül meglátogatta az igazgatót lakásán. Az iskolai hangversenyeken is megjelent egyszer Frigyes trónörökössel, másodsor a mostani császárral és nejevel. Mindezek emléke él az intézetben. (Az iskolai nagy óra is az ő ajándéka.)

A mostani császár is gondol az iskolákra, mint azt sok helyen láthatni: küld a tengerészetre vonatkozó könyveket, császárképeket, csataképeket, jutalomkönyveket valami kiváló tanuló részére. Az ilyenekben hatalmas erkölcsi ösztönzések vannak.

HIMPFNER BÉLA.